

ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНОГО СТАНУ УЧНІВ ВАЛЬДОРФСЬКОЇ ШКОЛИ

У статті подано порівняльну характеристику особливостей емоційної сфери учнів вальдорфських та загальноосвітніх шкіл України. Проаналізовано такі показники, як відчуття тривожності, захищеності, ставлення до себе й оточення.

Ключові слова: емоційний стан, тривожність, самовідношення, вальдорфська педагогіка, педагогічний супровід.

Проблема розвитку емоційної сфери дитини є актуальною для психолого-педагогічної науки. Адже від рівня емоційної стабільності значною мірою залежать фізичне, психічне та психологічне здоров'я, ставлення до школи, навчальна мотивація. Важливими показниками емоційного комфорту людини, як відомо, є низький рівень тривожності, відсутність фобій, відчуття впевненості та захищеності.

Питання розвитку емоційної складової свідомості висвітлено в працях М. Бітянкової, Л. Китаєвої-Смик, А. Мікляєвої, Р. Немова, А. Парафіян, П. Румянцевої, А. Славіної, А. Петровського, А. Адлера, К. Хорні, Е. Фромма та інших вітчизняних і зарубіжних дослідників.

Ці проблеми актуальні для України, освіта якої сьогодні орієнтована на гуманістичні цінності, можливості позитивної самореалізації кожної особистості, створення сприятливих умов для розвитку учнів.

Для досягнення цієї мети запроваджуються альтернативні педагогічні системи, інноваційні технології, нові методи навчальної діяльності.

Однією з нових для України освітніх систем є вальдорфська педагогіка, апробована та схвалена європейською спільнотою.

На жаль, на сьогодні теорія та практика вальдорфської педагогіки недостатньо подана в публікаціях. Крім перекладів праць Р. Штайнера, можна відзначити монографії та статті таких авторів, як: Н. Абашкіна, Т. Горохова, В. Горунова, В. Загвоздкін, Н. Іонова, Е. Краніх, В. Пікельна, А. Пінський та ін.

Проте аналіз теоретичних джерел свідчить, що на сучасному етапі відсутні системні психолого-педагогічні дослідження щодо особливостей розвитку учнів вальдорфської школи порівняно з дітьми, які навчаються в загальноосвітній школі, котра працює за традиційними програмами та технологіями. Саме тому, на наш погляд, дуже важливо провести дослідження з виявлення особливостей розвитку особистісних якостей та самосвідомості учнів, які навчаються в закладах, котрі працюють, орієнтуючись на різні педагогічні системи й відповідні технології розвитку людини.

Мета статті – виявити особливості емоційного стану учнів вальдорфських та загальноосвітніх шкіл, визначити основні умови розвитку емоційного компонента самосвідомості в навчально-виховному процесі, побудованому на засадах вальдорфської педагогіки.

У процесі проведення дослідження були висунуті такі припущення:

1. Показники емоційного стану та самовідношення учнів вальдорфської школи мають певні особливості щодо таких самих показників учнів загальноос-

вітньої школи, що зумовлено особливостями побудови навчально-виховного процесу та методами педагогічного впливу відповідної системи.

2. Загальний емоційний стан учнів вальдорфської школи відповідає гуманістичним принципам педагогічної системи й набуває позитивного забарвлення завдяки таким чинникам, як відсутність оцінювання в балах, особливий характер педагогічного супроводу, наявність основного вчителя, здоров'єзберігаючої технології навчального процесу.

3. Рівень тривожності учнів різного віку, які навчаються у вальдорфській школі, демонструє тенденції до здорового розвитку вільної адаптивної особистості та є нижчим за відповідні показники учнів загальноосвітньої школи.

В емпіричному дослідженні взяли участь близько 700 учнів вальдорфських шкіл України в містах Дніпропетровськ, Кривий Ріг, Київ, Одеса й адекватна кількість учнів навчально-виховного комплексу (гімназії) м. Дніпропетровськ.

Вибір гімназії як контрольного об'єкта був зумовлений необхідністю забезпечити порівняння характеристик розвитку учнів шкіл, що мають багато спільного в цілях та завданнях діяльності, але відрізняються філософією, побудовою навчального процесу, методами педагогічного впливу на учнів.

Пакети тестових методик включали: проєктивні твори та малюнки, опитувальники, тести тривожності й самовідношення, спостереження та бесіди з учнями й батьками. Використання визначеного комплексу методик дало змогу відстежити та проаналізувати основні показники емоційного стану учнів і провести порівняльний аналіз їх особливостей.

Розглянемо результати дослідження більш докладно.

Важливим показником, який характеризує внутрішній стан людини та її самопочуття, є відчуття захищеності, що відображає стан емоційного комфорту особистості. Як свідчать дані діагностики, повністю захищеними відчують себе 50% респондентів – учнів 3–5 класів вальдорфських шкіл. Серед них більшість становлять дівчатка – 52% і дещо менше – хлопчики – 48%. Серед учнів загальноосвітньої школи відчують себе повністю захищеними лише 21% дітей, 25% дівчаток та 15% хлопчиків.

Натомість, недостатньо захищеними відчують себе 12% учнів вальдорфських шкіл (15% хлопчиків та 9% дівчаток), відповідний показник для учнів загальноосвітньої школи становить 24% (20% хлопчиків та 28% дівчаток).

Низький рівень тривожності притаманний 46% вальдорфських учнів (67% хлопчиків та 71% дівчаток), у загальноосвітній школі цей показник дорівнює лише 22% (23% хлопчиків та 21% дівчаток). Високо тривожними є 11% вальдорфських учнів, при цьому кількість тривожних хлопчиків є значно більшою, ніж дівчаток. У загальноосвітній школі відповідні показники становлять 25%, при цьому кількість тривожних дівчаток майже вдвічі перевищує кількість тривожних хлопчиків (31 та 17% відповідно). Причиною таких розбіжностей, на наш погляд, є відсутність у вальдорфській школі оцінювання в балах, що може бути чинником, який знижує рівень тривожності та сприяє формуванню відчуття захищеності дитини.

У власні здібності та можливості вірять 79% учнів вальдорфських шкіл і 62% учнів загальноосвітньої школи. Низький рівень довіри до себе спостерігається в 3% вальдорфських учнів та 15% учнів НВК, при цьому частіше не довіряють собі хлопчики (19%), ніж дівчатка (11%).

Почуття неповноцінності відчуває лише 1% вальдорфських учнів, у загальноосвітній школі таких дітей 13%, що можна вважати дуже серйозною ознакою психологічного неблагополуччя дітей цієї категорії.

Ворожість до світу відчувають 8% вальдорфських учнів і відповідно 16% учнів НВК. Конфліктність наявна в характері 6% вальдорфських учнів та 12% учнів НВК.

Труднощі в спілкуванні відчувають лише 5% вальдорфських учнів, в учнів НВК цей показник становить 18%.

За даними тестування депресивність виявлена лише в 1% вальдорфських учнів, що може, на наш погляд, свідчити про гуманістичні відносини та позитивний мікроклімат у класних колективах. У загальноосвітній школі 9% дітей схильні до депресії, причому кількість хлопчиків серед такої категорії дещо вища, ніж кількість дівчат (11 і 7% відповідно).

Аналізуючи дані дослідження, можна спостерігати певний взаємозв'язок між показниками рівня тривожності, конфліктності та недовіри до себе. У дітей з високим і підвищеним рівнем тривожності часто спостерігаються труднощі в спілкуванні, котрі, можливо, є наслідком їх більш високої конфліктності, депресивності та недовіри до себе.

У цілому аналіз результатів діагностики свідчить про те, що певні емоційні проблеми притаманні учням обох груп. Проте серйозні емоційні відхилення рідше виявляються в учнів вальдорфських шкіл, що може свідчити про позитивні тенденції розвитку дітей в умовах вальдорфської педагогічної системи.

Спостереження під час виконання завдань також продемонстрували відмінності в поведінці учнів вальдорфських та загальноосвітніх шкіл. Перші поведилися більш вільно й невимушено, не боялися помилитися чи не встигнути.

Цікавими є результати дослідження шкільної тривожності учнів вальдорфських та загальноосвітніх шкіл.

Так, високий рівень шкільної тривожності продемонстрували лише 3% учнів вальдорфської школи, тривожність у відносинах з учителем – 7%, у відносинах з однокласниками – 6%, негативний емоційний фон ставлення до школи – 2%, високий рівень самооціночної тривожності виявлено у 2% учнів. Порівняємо ці дані з показниками, отриманими в результаті тестування учнів загальноосвітньої школи. Високий рівень шкільної тривожності спостерігається в 16% учнів, тривожність у відносинах з учителем – 12%, у відносинах з однокласниками – 9%, негативний емоційний фон ставлення до школи – 11%, високий рівень самооціночної тривожності виявлено у 13% учнів 3–5 класів. Звертають на себе увагу такі показники: позитивне емоційне ставлення до школи виявлено у 86% учнів вальдорфської школи, у загальноосвітній школі цей показник становить 49%, середній рівень тривожності у ставленні до школи спостерігається у 13% дітей, у загальноосвітній школі – 46%. Високий рівень переживання соціального стресу – в 9% учнів вальдорфської школи та 10% учнів НВК, дещо підвищений рівень – у 48% учнів вальдорфської школи та 60% учнів НВК, нормальний рівень – у 47% учнів вальдорфської школи і 30% учнів НВК. При цьому слід зазначити, що істотних відмінностей у переживанні соціального стресу в хлопчиків та дівчаток не спостерігається.

Дуже низькі показники щодо фрустрації потреби в досягненні успіху отримані в тестуванні учнів вальдорфських шкіл – 2% проти 13% серед учнів загальноосвітньої школи. Відсутність фрустрації, пов'язаної з потребою в самоствердженні, спостерігається в 74% учнів вальдорфської школи та 38% учнів за-

льноосвітньої школи. Такий результат ми пояснюємо особливостями організації навчального процесу у вальдорфській школі: відсутністю оцінювання в балах, наявністю основного вчителя, який враховує індивідуальні особливості та можливості кожного учня.

Страх самовираження незначною мірою наявний у дітей обох груп, водночас страх не відповідати очікуванням оточення більше притаманний учням загальноосвітньої школи. Це підтвердила й бесіда з дітьми, проведена після завершення тестування. У висловлюваннях учнів відчувалася тривога, викликана невідповідністю вимог: батьки постійно вимагають високих оцінок, водночас вчителі часто їх занижують (на думку дітей), ставлять несправедливо. Частина учнів не відчувають себе в класі комфортно, окремі однокласники ставляться до них принизливо, сміються та зневажають. Певною мірою це виявилось й під час виконання завдань.

Проблеми й страхи у відносинах з учителями значною мірою наявні у 2% учнів вальдорфської школи та 8% учнів загальноосвітньої школи, бажаний, тобто позитивний, рівень взаємодії з педагогами відзначили 78% учнів вальдорфської школи та 38% учнів НВК.

Нормальний рівень фізіологічного опору стресам характерний для 63% учнів вальдорфської школи та 46% учнів НВК. Це, на нашу думку, є результатом впливу оптимального педагогічно сформованого простору для гармонійного розвитку учнів вальдорфської школи та створює додаткові умови для збереження й зміцнення здоров'я дітей.

Діагностика дітей підліткового віку свідчить, що позитивно ставляться до себе 47% вальдорфських учнів, нейтрально – 36%, негативно – лише 17%. Серед учнів загальноосвітньої школи відповідні показники становлять: позитивне ставлення 58%, нейтральне – 10%, негативно – 32%. Більш позитивно ставляться до себе дівчата. Таким чином, серед учнів загальноосвітньої школи спостерігається виражена диференціація: високі показники позитивного та негативного ставлення. У вальдорфській школі більш вираженим є показник нейтрального ставлення, що, на наш погляд, може свідчити про прагнення до самовдосконалення.

Чіткі відмінності спостерігаються в ставленні до школи та вчителів: позитивне ставлення наявне у 81% вальдорфських учнів (80% юнаків та 82% дівчат). Серед підлітків, які навчаються в загальноосвітній школі, таких дітей лише 26% (25% юнаків та 27% дівчат). Негативне ставлення до школи та вчителів висловили лише 4% вальдорфських учнів, у загальноосвітній школі – 19%. Нейтрально ставляться до школи 15% вальдорфських учнів. У загальноосвітній школі такий тип переважає та становить 55%.

Ставлення до сім'ї та дорослих також має суттєві відмінності: позитивне ставлення притаманне 54% вальдорфських та 45% учнів НВК, негативно ставлення – 8% вальдорфських та 17% учнів НВК. Таким чином, можна говорити про більш позитивне ставлення учнів вальдорфських шкіл до батьків і дорослих, що створює кращі умови для виховання та засвоєння досвіду старшого покоління дітьми, які навчаються у вальдорфській школі. Важливим чинником, що впливає на ставлення до дорослих, на нашу думку, є системна робота вальдорфської школи з батьками, що будується на принципах співпраці та колегіальності, коли батьки є реальними учасниками життєдіяльності навчального закладу.

Ставлення до друзів характеризується незначними відмінностями: позитивно ставляться до них 58% вальдорфських та 53% учнів НВК, негативно 16 та 15% відповідно. Можна стверджувати, що ставлення до друзів та однолітків у представників обох груп формується загалом на позитивному тлі й має подібні показники.

Позитивно ставляться до власних можливостей у майбутньому 78% вальдорфських та 69% учнів НВК, негативне ставлення висловлюють 3% вальдорфських і 8% учнів НВК.

Аналізуючи показники тривожності старшокласників, слід зазначити, що помірний рівень як ситуативної, так і особистісної тривожності є характерним для учнів вальдорфської школи – 85 і 87%, серед учнів загальноосвітньої школи таких дітей відповідно 53 і 46%. Водночас високий рівень ситуативної тривожності виявили 10% вальдорфських та 47% учнів НВК, високий рівень особистісної тривожності притаманний 5% вальдорфських і 50% учнів загальноосвітньої школи. Дані, отримані за цією методикою, підтверджують висновок про те, що вальдорфська школа створює позитивні умови для розвитку емоційної складової Я-концепції учнів та збереження їх фізичного, психічного й психологічного здоров'я.

Висновки. Аналізуючи дані дослідження, можна стверджувати, що учні вальдорфської школи є більш емоційно стабільними. Помірний рівень як ситуативної, так і особистісної тривожності є для них більш характерним, що створює сприятливі умови для гармонійного розвитку особистості.

Почуття неповноцінності та ворожості до навколишнього світу практично відсутні в учнів вальдорфської школи. У переважній більшості з них сформовано позитивне ставлення до вчителя та навчання, що посилює мотивацію пізнавальної та творчої діяльності.

Аналіз даних діагностики учнів середніх класів дає змогу говорити про їх задоволеність соціальними відносинами, домівкою, власною статтю та віком.

Позитивне ставлення до себе більш притаманне учням вальдорфської школи: вони впевненіші у власному майбутньому, відчувають себе більш захищеними та спокійними.

Старшокласники вальдорфської школи також є менш тривожними та більш емоційно стабільними, що, на наш погляд, свідчить про сприятливий мікроклімат і позитивний вплив педагогічної системи на розвиток особистості.

Список використаної літератури

1. Ионова Е.Н. Вальдорфская педагогика: теоретико-методологические аспекты. – Харьков, 1997. – 299 с.
2. Краних Э. Антропологические основы вальдорфской педагогики / Э. Краних. – К. : Генеза, 2008. – 277 с.
3. Лемак М.В. Психологу для роботи / М.В. Лемак, В.Ю. Петрище. – Ужгород, 2011. – 615 с.
4. Микляева А.В. Школьная тревожность: диагностика, коррекция, развитие / А.В. Микляева, П.В. Румянцева. – СПб. : Речь, 2004. – 247 с.
5. Програми вальдорфських шкіл України / [під ред. С.Г. Крамаренко]. – К. : Генеза, 2009. – 510 с.

Стаття надійшла до редакції 20.09.2012.

Передерий О.Л. Особенности эмоциональной сферы учащихся вальдорфской школы

В статье представлена сравнительная характеристика особенностей эмоциональной сферы учащихся вальдорфских и общеобразовательных школ Украины. Анализируются такие показатели, как чувство тревоги, защищенности, отношение к себе и окружающим.

Ключевые слова: *эмоциональное состояние, тревожность, самоотношение, вальдорфская педагогика, педагогическое сопровождение.*

Perederyi O. Features of emotional sphere of Waldorf school pupils

The article presents a comparative description of the emotional sphere peculiarities of Waldorf and comprehensive schools students in Ukraine. It is analyzed such indicators as feelings of anxiety, security, attitudes toward themselves and others.

Key words: *emotional state, anxiety, self-attitude, Waldorf pedagogy, pedagogical support.*